

פרשת בשלח

עם השחרור הסופי ממצרים בקריעת ים סוף, מתחיל עם ישראל להתמודד עם קשיי המדבר הרבים:

וַיַּעַם מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַר שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם.
וַיָּבֹאוּ מִקְרָתָהּ וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִיַּם מִמֶּנָּה כִּי מָרִים הֵם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מֶרְה.
וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִּשְׁתָּה.
וַיִּצַּעַק אֶל יְקֹנֵק וַיֹּכְהוּ יְקֹנֵק עַץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם, שֵׁם שָׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִשְׁהוּ.
[שמות טו כג]

את המילים שם שם לו חק ומשפט ושמ נשהו, מסביר הרמב"ם בעקבות חז"ל:

...הציווי הראשון שניתן אחרי יציאת מצרים הוא מה שצוינו במרה, והוא מה שאמר לנו שם: 'אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך [והישר בעיניו תעשה] והאזנת למצותיו ושמת את כל חקיך, כל המחלה אשר שמתני במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רפאך', 'שם שם לו חק ומשפט [ושם נשהו]'. ובאה המסורת הנכונה: 'שבת ודינין במרה אפקוד'. והנה ה'חוק' המדובר כאן הוא השבת, וה'משפט' הם הדינין, שהם ביטול העשק בין הבריות... [מורה הנבוכים ג, לב].

כלומר, הציווי הראשון שהצטוו ישראל לאחר יציאת מצרים, היה במרה על השבת. מלבד במרה, הצטוו ישראל על השבת במקומות רבים נוספים, ביניהם גם במעמד הר סיני. בתיאור המעמד שבספר שמות, נאמר כך:

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה לִקְנוֹת אֶלֶהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ, עֶבֶדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהִמְתָּךְ וּגְרֵךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. כִּי שְׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְקֹנֵק אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ יְקֹנֵק אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ. [שמות כ, 1].

לעומת זאת, בתיאור שבספר דברים מצויים מספר שינויים:

שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְקֹנֵק אֱלֹהֶיךָ. שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה לִקְנוֹת אֶלֶהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְךָ, עֶבֶדְךָ וְאִמְתְּךָ וְשֹׂרְךָ וְחֹמְרְךָ וְכָל בְּהֵמְתְּךָ, וּגְרֵךְ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יִנַּח עֶבֶדְךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיִּצַּאֲךָ יְקֹנֵק אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה, עַל כֵּן צִוְּךָ יְקֹנֵק אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. [דברים ה, יא].

ההבדל המרכזי בין התיאורים, הוא בטעם המצווה; בעוד שבספר שמות טעם השבת הוא זכר לבריאת העולם - כי ששית ימים עשה יקנע את השמים ואת הארץ, את היים ואת כל אשר בם, וינח ביום השביעי. הרי שבספר דברים הטעם הוא זכר ליציאת מצרים - וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויצאך יקנע אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה, על כן צונו יקנע אלהיך לעשות את יום השבת. זאת מלבד ההבדל בין 'זכור' ו-'שמור' שבפתיחת הדיברות. נחזור לכך בהמשך.

את הדיון אודות שאלת קדמות העולם וחיידוש, המתפרס על פני פרקים רבים במורה נבוכים, חותם הרמב"ם בעניינה של מצוות השבת:

..יודע אתה מתוך דברי שדעות שאין להן מעשים המשרישים אותן, המפרסמים אותן והמנציחים אותן בציבור, אינן בנות-קיימא. לכן הוא ציווה עלינו לכבד את היום הזה כדי שיושרש העיקרון של חידוש העולם [שהעולם נברא יש מאין ואינו קדמון] ויפורסם במציאות כאשר ישבתו כל האנשים ביום אחד. וכאשר ישאלו מה הטעם לכך, תהיה התשובה: 'כי ששת ימים עשה ה' בתורה מופיעים שני טעמים שונים, כי מסקנותיהם שתיים שונות. כי הוא אמר בתור טעם לכיבוד השבת בעשר הדברות הראשונים לאמור: 'כי ששת ימים עשה ה', ו[לעומת זאת] אמר במשנה תורה: 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים [ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה], על כן צונו ה' אלהיך לעשות את יום השבת'. וזה נכון, כי המסקנה של הדיבור הראשון היא קידוש היום וכיבודו כמו שאמר: 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו'. זאת המסקנה הנובעת מן הטעם כי ששת ימים וכו'. אך שהתורה ציוותה ופקדה עלינו אנו לשמור אותן, זאת היא מסקנה הנובעת מן הטעם שהיינו עבדים במצרים שבה לא שירתנו בבחירתנו (ברצוננו) ובשעה שחפצנו, ולא יכולנו לשבות. לכן ציווה עלינו בתורה לשבות ולנוח כדי שנצרך את שני הדברים, נאמין בדעה נכונה והיא חידוש העולם, המורה על מציאות האל-בתחילת המחשבה ועיון קל ביותר, וניזכר בחסדי האל-עליונו שהניח לנו מתחת סבלות מצרים.. [מורה נבוכים ב, לא].

כלומר, כנגד שני הטעמים שנתנה התורה למצוות השבת – בריאת העולם ויציאת מצרים, מוטלות על האדם פעולות שונות – כיבוד ושמירה. כיבוד כנגד הבריאה, ושמירה כנגד יציאת מצרים.

נקודות לעיון והעמקה

- א. כאמור, הרמב"ם מסביר כי לצורך השרשת האמונה בחידוש העולם יש לכבד ולייחד את השבת, ואילו הציווי לשמור את השבת ולא לעשות בה מלאכה, נובע מהחובה לזכור את שעבוד ויציאת מצרים. מה לדעתך הקשר המהותי בין שבת בשבת ויציאת מצרים? האם לא די במצוות הרבות שמזכירות מאורע זה? [תפילין, פסח, פרשה שלישית בקריאת שמע וכו].
- ב. מהו לדעתך הקשר הפנימי שיש בין חידוש העולם ויציאת מצרים, אשר קיבץ את שניהם לתוך מצווה אחת - **לכן ציווה עלינו בתורה לשבות ולנוח כדי שנצרך את שני הדברים?**

את המילים **וינח ביום השביעי** ו**וישבות ביום השביעי**, מפרש הרמב"ם במספר אופנים:

..הושאלה שבתה לא-ל ביום השבת, מכיוון שלא היתה יצירה, ונאמר: וישבת ביום השביעי.. על פי משמעות זאת גם נאמר: וינח ביום השביעי.. [כלומר, כיון שהקב"ה פסק מליצור ביום השביעי, נאמר עליו שהוא שבת או נח ממעשה היצירה. מלאכת היצירה נפסקה]. אפשר גם.. שפירושו יהיה "קיים", או "המשיך את המציאות כפי שהיא ביום השביעי" ..שבכל יום מן השישה אירעו אירועים בצורה חריגה מן הטבע הקיים הנמצא היום במציאות בכללותה, וביום השביעי נמשכו הדברים ונתקיימו כפי שהם עכשיו.. [כלומר, הפועל 'וינח' פירושו הניח את המציאות כפי שהיא, נתן לה להתקיים בדפוס שהתגבש עד כה. ששה ימים הוא יצר, וביום השביעי נחתמה היצירה בתבנית אליה היא הגיעה, וזו התבנית המוכרת שממשיכה עד היום].

ניתן לומר כי פירוש זה מבטא רובד אחד שיש בשבת. השבת היא חתימת היצירה, המקום בו פסקו הדברים להתחדש. בריאת העולם זהו מאורע בו גילה הקב"ה את רצונו והביא אותו לידי ביטוי גשמי. העובדה שהעולם נברא ברצון אלהי, מלמדת אותנו על הרצון המונח בבסיס הבריאה, על החיוניות האלהית שמניעה אותה. בריאה זו היתה שישה ימים, ופסקה ביום השביעי. ההתחדשות והחיות במשך ששת הימים הראשונים, היו ללא גבולות – כל יום יצירות מופלאות חדשות. ביום השביעי הבריאה עלתה על מסלול טבעי קבוע ויציב. החיוניות האלהית שבבריאה עברה לתבנית מוגדרת יותר. הרצון האלהי שעומד בבסיס הבריאה, מתבטא כעת בחוקי טבע יציבים, במציאות שנמשכת מאז היום השביעי כפי שהיא, ולא התחדשה מעבר לכך. ניתן לתחום את מהלך הבריאה ביום השביעי, שם היא פסקה. למימד הזה שבשבת, שייך עניין ה'כיבוד'. כיבוד השבת וקידושה-ייחודה משאר הימים, משרישים את עובדת היות העולם בריאה חדשה. מיום ראשון עד יום שביעי היתה הבריאה, ואם כן ראוי לזכור ולייחד את היום השביעי כדי להפנים את העובדה שהעולם בראו ומחדש. כיבוד היום שייך ל'זכור' - מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר: **זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרוהו זכירת שבח וקידוש** [רמב"ם הלכות שבת כט, א]. כלומר, זכור וייחד-כבד את הבריאה, ביום בו היא הסתיימה. לקדש, פירושו להפריש, לייחד, בקידוש-ייחוד השבת, אנו מפנימים את בריאת העולם. [להעמקה בעניין חידוש העולם, ראה בדף ל'ורא].

ישנו רובד נוסף, המתבטא בפירושו של הרמב"ם למילים **ויביום השביעי שבת וינפש**:

..ואילו דברו: וינפש, הוא נפעל מ'נפש' [כלומר, פעולה הנגזרת מהשורש נפש, כמו: לקרוא מ-קרא]. וכבר הסברנו את ריבוי המשמעות של 'נפש', ושהוא במשמעות התכלית והרצון [כלומר, שלמילה נפש משמעויות רבות, ביניהן: 'תכלית' ו'רצון']. [ואם כן] משמעותו [של הפועל 'וינפש'] תהיה שרצונו נשלם וכל חפצו בוצע..

כלומר, השבת איננה רק הפסקת פעולת הבריאה, אלא גם השלמת הבריאה. כאשר הקב"ה פסק מלברוא ו'הירפה' ממלאכת היצירה, רק אז, בחלל הפנוי מיצירה, הושלם רצונו של הבורא. הפסקה של היצירה היא חלק מהיצירה, שימת הגבול והקצה מהווה את המשמעות הסופית. יצירה אינסופית שאיננה מפסיקה, לא יכולה להגיע לידי שלמות, בעוד שהמנוחה והפסקת היצירה, נותנות מקום לדברים להתעצב ולקבל משמעות. המנוחה היא חלק מהותי מהעשייה, והיא משמשת לה פסגה ותכלית. השביתה מעשייה משלימה את המעשה. רק בשעבוד מצרים, בעבודות וביצירה הבלתי פוסקות, התברר שדרושה שביתה כדי ליצור יצירה שלימה. רצון אמיתי שמונח ביסודה של יצירה, זקוק לשביתה, כשם שהרצון האלהי-שבת ביום השביעי. כאשר אין רצון ואין שביתה, ממילא אין יצירה. ישראל עבדו שלא ברצונם במצרים, וגם לשבות לא היה באפשרותם - **שהיינו עבדים במצרים שבה לא שירתנו בבחירתנו (ברצוננו) ובשעה שחפצנו, ולא יכולנו לשבות**, לכן אין מעשיהם שם בגדר יצירה, אלא בגדר עבדות. השחרור מעול מצרים אפשר להם ליצור ולהתחדש.

ההמנוחה ממלאכה בשבת, שמירת השבת על ידי האדם, משלימה ומעמיקה את ימי השבוע בהם יצר ופעל. הדבר מתבטא בניסוח היסודי ביותר של מצוות השבת;

מלבד איסור לא תעשה שיש בשבת, דהיינו החובה להימנע ממלאכה, הרמב"ם מגדיר את השבת גם כמצוות עשה של שביתה ממלאכה. בעוד שלא תעשה פירושו ברור – לשבות, לא ברור כיצד ניתן להתייחס לאותה שביתה גם כעשייה – מצוות עשה? כיצד ניתן ליצור בשעה ששבתים? כיצד עושים ע"י אי עשייה? רק כאשר מבינים שההרפיה בסוף העשייה, היא חלק מהותי ממנה, מבינים את משמעות המצווה:

שביתה בשביעי ממלאכה - מצות עשה, שנאמר: 'וביום השביעי תשבות', וכל העושה בו מלאכה, ביטל מצות עשה..[רמב"ם הלכות שבת א, א].

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה
בעז לוי boazlevy100@gmail.com